

Hrabák, Josef

O vzájemném vztahu literární kritiky a literární historie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1963, vol. 12, iss. D10, pp. [5]-13

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107905>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF HRABÁK

O VZÁJEMNĚM VZTAHU LITERÁRNÍ KRITIKY
A LITERÁRNÍ HISTORIE

Nutnost integrace literárněvědné práce

Když se probíráme literárněvědnými pracemi posledních desetiletí, zdá se nám, jako by dělení literárněvědné problematiky na tři větve, z nichž jednu tvoří zkoumání literárněhistorická, druhou literárneteoretická (hlavně jde o poetiku) a třetí literární kritika, nemělo ráz pomocného třídění, ale jako kdyby kanonizovalo proces osamostatňování a vzájemného izolování těchto tří větví literární vědy. Nejen že se uvnitř těchto větví vytvářejí další specializace (stylistika, metrika, specializování na jednotlivá období v literárním dějepisě), ale dochází k tříštění literárněvědné práce, která vplouvá bezděky do vod atomizace, charakteristické pro novopozitivismus. Proti atomizaci literárněvědné práce musíme bojovat, a to tím, že vyvineme úsilí o její scelování, o její integraci.

Nepředstavuji si to ovšem jako mechanický proces nebo dokonce jako útěk od pracovních specializací. Jistě se nebude nikdo stavět proti prohlubování práce v jednotlivých větvích literární vědy, ale musíme se bránit tomu, aby se vytvářely speciální nauky, které by svůj dílčí pohled v úzce vymezené pracovní oblasti pokládaly a vydávaly za správné řešení celé literárněvědné problematiky. Literárněvědná problematika je už svou základní povahou komplexního rázu a její úplné zvládnutí předpokládá spojení hledisek poetiky, literární historie i literární kritiky. Každé dílo je určitým způsobem ztvárněno, má určitou formu; proto nemůžeme při zkoumání uměleckého literárního díla eliminovat, a tím zamlčet nebo obejít otázky, jimiž se zabývá *poetika*. Každé literární dílo dále tvoří článek řetězu ve vývojové řadě; i když jde o dílo současné, při jehož studiu samozřejmě nemůžeme znát další články řetězu (tj. díla, která budou po něm následovat), musíme se ptát na to, jaký má dílo rodokmen, tj. musíme znát, co mu v literární tvorbě předcházelo. Ani současné literární dílo nepřestane tedy být faktem historickým a musí být vyloženo *historicky* jako poslední článek vývojové řady. A každé literární dílo mluví (nebo je či není schopno mluvit) nějakým způsobem k dnešku; proto nelze při jeho poznávání eliminovat *kritiku*.

Když mluvíme o literárněhistorickém pohledu na dílo (nebo analogicky o pohledu literárněkritickém či o pohledu z hlediska poetiky), neznamená to, že bychom chtěli ignorovat ostatní aspekty. Jde jenom o to, že jeden z aspektů stavíme do popředí, tj. že se v hierarchii problémů staví určité hledisko do takové pozice, v níž ostatní aspekty nabývají pomocné povahy. Který aspekt stavíme do popředí, není však libovolné nebo náhodné, je to dáno úkolem bádání, jeho zaměřením a funkcí. Při zkoumání díla 14. století bude např. spíš v popředí aspekt histo-

rický a morfologický, při díle současném spíš aspekt kritický. Ale není to docela jednoznačné. Když se zamýšlíme nad tím, kterou staročeskou památku vydat pro novodobého čtenáře, postavíme do popředí úvah moment kritický, a když budeme chtít zhodnotit, co přineslo nového současné dílo, musíme je zapojit do vývojové řady, jejíž poslední článek tvoří, tj. musíme uplatnit moment historický.

Jestliže však chceme pochopit dílo celé, musíme je zkoumat k o m p l e x n ě. Tak jako dílo má odrážet celý život, tj. má být syntetické povahy, musí být i synteticky zkoumáno. Život nelze parcelovat, a pokud jej dělíme, činíme tak pouze proto, abychom skrze důkladné poznání částí lépe poznali celek; podobně je třeba pŕilit a čtvrtit literárněvědnou problematiku jen proto, abychom se z dílčích pohledů propracovali snáze k pohledu syntetickému.

Z hlediska literární vědy jako celku pozorujeme zajímavý zjev, že se při jejím tříštění poetika přesouvá znatelně do oblasti lingvistické. Stylistika je dnes prakticky opuštěna literární vědou a otázky kompozice se obcházejí, vlastně se nestudují; jenom teorie verše udržuje své sepětí s celkem literární vědy. Tak se via facta teorie literatury osamostatňuje, a tím odděluje od literární vědy. A v oblasti, na kterou se takto literární věda zužuje, není zcela jasný poměr mezi literární historií a kritikou; nejen že se obě tyto větve literární vědy zpravidla od sebe izolují, ale stavějí se namnoze proti sobě přímo nepřátelsky. Kritik vytýká rád historikovi odtrženost od života, objektivismus, samoúčelnost, a literární historik zase kritikovi rád vyčte malou vědeckou fundovanost. A zdá se, že oba mají koneckonců trochu pravdy.

Otázka vztahu literární historie a kritiky se dostala do pohybu zejména v souvislosti s tím, jak roste společenská úloha kritiky. Teprve rostoucí společenský význam kritiky dává vlastně předpoklady k tomu, aby se kritika stala vědou, a za těchto okolností je pochopitelné, že si osvojuje všechny přednosti i chyby nové disciplíny. Mnoho je zde tápání, není hotové pojmosloví (často se táž věc nazývá různými jmény) a není jasno v základních pojmech. To jsou však jen dětské nemoci. Důležité je, že si dnes široká fronta kulturních pracovníků uvědomuje rostoucí význam umělecké kritiky. V době, kdy byla u nás v podstatě dobudována soustava nových společenských vztahů, je třeba věnovat zvýšenou pozornost mentalitě a působit na společenské vědomí. V tomto úsilí je velikou silou umění. Naše veřejnost si to uvědomuje, a proto se také — aspoň v teorii — obecně uznává, že kritika nesmí být apolitická a liberalistická. Nejlepším dokladem toho je celostátní konference o kritice, konaná na počátku roku 1961 v Praze. Sborník, zachycující jednání této konference,¹ je výmluvným svědectvím o tom, jak se ke kritické práci staví široká fronta kulturních pracovníků.

Úsilí o ideovou čistotu a vědomí vysoké politické odpovědnosti kritiky vede však často k tomu, že se bezděky podporuje izolování kritiky od celku literární vědy a že se kromě toho odsouvá do pozadí literární historie. Vývojově je toto pracovní izolování kritiky pochopitelné, protože jde o vědu, která si namnoze teprve vytváří své pojmosloví a svou vědeckou soustavu. Dočasně izolování je do jisté míry nutné, protože vědecké odvětví může si vytvořit kritéria spolu s pojmoslovím jen za cenu toho, že pro jistou dobu uzavře své hranice.

Přesto však je třeba se zamyslet nad dvěma souvztažnými aspekty: nad nezájmem kritiků o literární historii a nad nezájmem literárních historiků o literární kritiku. Zde už přestává izolace za účelem metodického vytříbení a objevují se tendence centrifugální. Když čteme kritické projevy v našem tisku, nemůžeme se často zbavit dojmu, že pro většinu literárních kritiků začíná česká lite-

ratura teprve počátkem dvacátého století, zcela výjimečně šedesátými léty století devatenáctého. Proto se neumějí podívat na literárněvědné problémy skutečně historicky, resp. jejich historický pohled bývá příliš krátkozraký, pokud jej vůbec nepokládají za zbytečný. A obdobně je tomu i u literárních historiků. Dnes na prstech spočítáme literární historiky, kteří by obsáhli aspoň zčásti svým dílem celou naši literaturu a nerozdělovali ji ve své badatelské praxi na „starou“, která se jim jeví jako cosi mrtvého, a „novou“, která se jim jeví jako jediná hodná zájmu. Proces jde ostatně ještě dále; z nové literatury literární historikové eliminují často literární současnost, domnívajíce se (nebo tváříce se), jako by bylo lze historicky zkoumat jen periody uzavřené.

Vztah literární historie a literární kritiky není jen akademická otázka bez praktických důsledků. Oddělování literární historie od literární kritiky je ke škodě stejně historickému bádání jako kritikům — a to se pak bezděky odráží i ve spisovatelské praxi, které kritika nemůže dát tolik, kolik by měla a kolik by chtěla.

Význam literární historie pro kritika

Zde by se měli naši kritikové učit od klasiků. Nebudu uvádět příklady z poloviny minulého století, jako byl třeba nedoceněný Sabina nebo Nebeský. Půjdu pro příklad daleko blíže k dnešku, k Jaroslavu Vlčekovi. Vlček, autor dodnes podnětných dějin české literatury od nejstarších dob až do 19. století, dovedl živě reagovat na soudobé literární snažení a zasahovat do aktuálních otázek. V jeho osobnosti se pojil poučený historik k temperamentnímu kritikovi; touto šíří pohledu by měl být Vlček vzorem i dnešku. Zdá se však, že právě historické prohloubení je většině kritiky cizí a že naše kritiky literární historie odpuzuje.

Snad se obávají mnozí tito literárněvědní pracovníci neplodného historismu, ale to je obava zbytečná. Zapomíná se, že neplodnost historismu není dána zájmem o minulost, nýbrž špatným vztahem historického bádání k potřebám dneška. Protože každé teoretické poznání nutně potřebuje historické prohloubení, nedají se ani literární kritika ani poetika seriózně dělat bez znalosti historie. Historické zkoumání se stává neplodným historismem teprve tehdy, když pro minulost nevidíme dnešek a když nás historie vede k úniku od dneška, takže přestává být učitelkou života. Únikovost však není nutným korelátém historického studia, jak ukazuje např. dílo Zdeňka Nejedlého. a na druhé straně volání po současnosti není samo zárukou aktuálnosti, protože se i v současnosti dá najít mnoho únikových témat.

Jestliže má být kritika vědou, nesmí se izolovat od literární historie² a od teorie literatury, speciálně od poetiky. Myslím, že některé fráze, jimiž se občas zahemží naše kritika, vznikly právě z neznalosti a z rozpaků. Výrazové nepřesnosti, otřelá metafora tam, kde by se dalo použít přímého výrazu, a podobné manýry jsou projevem neschopnosti vyjádřit se vědecky přesně. Stejný kořen má i názor, jako by úsilí o racionální výklad básně bylo nepřitelem poezie. Podobné názory vyplývají z neznalosti úkolů literární vědy, která má převést do pojmové řeči a racionálně vysvětlit to, co čtenář při četbě uměleckého díla zažívá. Jedním ze základních předpokladů je zde schopnost přesného myšlení. A přesné myšlení nutně vede ke zkoumání historickému.

Často se klade otázka, zda je kritika činnost vědecká. Kritické práci se přitom vědeckost upírá z toho důvodu, že se soudy kritiků často rozcházejí, a tak

se proti literární kritice staví jako jediné vědecká činnost rozbor formy — což je záležitost poetiky — nebo literární historie, která prý díla vykládá objektivně, zatímco kritická činnost je prý prosycena subjektivismem. Zapomíná se však, že dílo nevstupuje do povědomí svého publika jednoznačně, tj. že všichni lidé nevnímají totéž dílo stejně. Kritik je v určité době více méně mluvčím jistého programového přístupu k dílu, vykládá dílo pod zorným úhlem tohoto programu, a tím mu vybojovává jistý druh chápání. Je to však činnost vědecká? Domnívám se, že ano, a že zde nemůže být na překážku často diskusní povaha kritických soudů. V každé vědecké oblasti se tříbí názory a teorie se ověřují praxí. Po té stránce se kritika neliší od jiných věd, nejen společenských, ale i přírodních, třeba od biologie. Ostatně v základních věcech se soudy kritiků, pokud jsou vyzbrojeni vědeckým světovým názorem, po diskusích shodnou.

Někdy se tradují názory, jako by kritické diskuse byly neplodné. To jsou však názory příliš jednostranné. Ani když se diskutuje o problémech zdánlivě velmi speciálních, jako je např. tzv. umělecké ztvárnění díla, nejde o diskuse formalistické a samoučelné, protože každá změna tvaru souvisí nějak se změnou ideového obsahu a každý spor o tvar díla je koneckonců sporem o smysl díla. O takovýchto problémech se bude diskutovat i v rozvířené socialistické společnosti. Nepůjde všem o spory antagonistické povahy, ale přesto se budou názory na smysl téhož díla nejednou různit, protože se v nich bude projevovat odraz vývoje společnosti, který se v povědomí všech příslušníků pospolitosti nebude krýt — už proto ne, že vývojové tempo všech lidí nebude stejné. Názory kritiků se budou proto také rozcházet, pokud ovšem nepůjde o případy zcela evidentní, např. o dílo naprosto špatné, kde soud musí vyznít jednoznačně.

V čem je tedy vědeckost kritiky? Podle mého mínění spočívá v tom, že kritik své chápání (svou interpretaci) díla odůvodňuje vědeckou metodou, tj. že nebude operovat frázemi (často siláckými), ale že bude uvádět pro svůj výklad díla argumenty zakládající se na znalosti literární vědy. Nelze říci, že by taková kritická práce byla zbytečná a neužitečná. I když kritik — který by měl být nadán silným uměleckým cítěním — pronese názory překvapující, udělá užitečný kus práce, jestliže ovšem své názory odůvodní: snad poukáže na některé stránky, které jiným ušly, snad naučí podívat se na hodnocené dílo z jiného zorného úhlu, než z kterého jsme se na ně dívali dosud.

Každé umělecké dílo je sdělením, ale sdělením neobyčejně složitým, obrazně řečeno, je to drahý kámen vybroušený do mnoha hran; mezi různými aspekty je však hierarchie a záleží na kritikově ideovém zaměření a na jeho začlenění do života společnosti, aby dovedl čtenářům ukázat, ze které strany a pod jakým zorným úhlem se mají na dílo dívat, tj. který aspekt mají považovat za podstatný. Právě k tomu, abychom se na dílo nedívali jen z jedné strany, přispívá rozcházející se kritická činnost. Kdyby mělo dílo jen jediný aspekt, byla by umělecká kritika zbytečná. V uměleckém sdělení je však situace značně složitá, protože dílo odráží složitost života a obrací se k mnoha subjektům, jejichž postoj k dílu nemusí být stejný, už proto ne, že existuje individuální vkus.

V kritické činnosti bude vždycky určitá míra subjektivity a nemá smysl ji potlačovat. Bohatství forem je předností umělecké literatury, a ne jejím nedostatkem, a nebylo by správné jednu formu a jeden zorný úhel pohledu uzákonit a petrifikovat. Životnost a stálá podnětnost literatury je právě v bohatství jejích forem a v bohatství možných pohledů. Myslím, že plnost uměleckého díla může být podporována i tím, jestliže se budou jednotliví kritikové dívat na totéž dílo

z různých stran a v důsledku toho se budou ve svých názorech rozcházet. Rozcházet se ovšem nesmějí v tom základním — v ideověpolitickém zhodnocení díla a v názoru na to, jak adekvátní formou byl vyjádřen ideový obsah díla.

Jestliže apelují na kritiky, aby prohloubili svůj pohled teoretickým a historickým vzděláním, nechci tím říci, že by snad na druhé straně, totiž v táboře literárněhistorickém, bylo všechno v pořádku. Musíme si položit otázku, zda literární historie dosti pomáhá kritice a zda se literární historikové sami učí od Jaroslava Vlčka. Odpověď nebude příliš lichotivá. A tak tedy můžeme ve svých úvahách pokračovat na opačné linii, než po které se braly dosud.

Význam literární kritiky pro literární historii

Literární historikové pracují rádi s uzavřenými periodami. Je však nutným důsledkem toho izolování historických faktů ode dneška? A jestliže ano, je takové izolování správné? Abych se problému mohl zmocnit co nejobektivnějším přístupem k věci, nebude mi východiskem literatura současná, ale postavím se na stanovisko literárního historika pracujícího s některým uzavřeným obdobím minulosti.

Literární historie je výsledkem jistého hodnocení materiálu. Toto hodnocení je podkladem pro výběr faktů pojatých do historických výkladů, i pro jejich řadění. Literární historik nemůže zařadit do svých výkladů veškerou látku, kterou prostudoval, musí vybírat, a tento výběr musí být podložen hodnocením. A tu se snadno může křížit v očích historika dvojitě hledisko, hodnocení dnešními očima a hodnocení historické, jinými slovy význam díla pro dnešek a význam pro literární život ve své době. Mnozí literární historikové se domnívají, že se toto obojí hodnocení může rozcházet, že význam pro svou dobu a význam pro dnešek může být v rozporu. Tím se dostáváme k důležité otázce, jaký je vztah mezi literární historií a literární kritikou při literárněhistorické práci.

Předesílám jednu poznámku. — Názor, že by byl v rozporu význam díla pro literární život své doby a jeho význam pro dnešek, je důsledkem určitého ne zcela správného chápání literární minulosti. Měl by platnost jenom tehdy, kdyby byla literární minulost neprodyšně oddělena od přítomnosti, jinými slovy, kdyby její díla se svou dobou odumřela. Ale pak by vůbec nemělo smyslu ptát se po tom, jaký význam mají tato díla pro dnešek. Jestliže si uvědomíme, že literární dnešek představuje nejen to, co je dnes nově vytvářeno, ale zároveň všechno, co přežívá ze starší tvorby, co je ze starší tvorby dosud v oběhu, jeví se otázka zcela jinak. Ostatně ani problém literatury uzavřeného minulého období nesmíme chápat staticky: největší literární hodnotu netvoří to, co se nejvíc četlo, nýbrž to, co směřovalo dále, co připravovalo další vývojové etapy — a tedy i dnešek. To v teorii literární historie nepopírá, každému je jasné, že historik musí odhalovat vývoj a že je třeba sledovat ony složky, které vedou dál; ale některým badatelům jako by vadilo to, že posledním stadiem vývoje je dnešek, a že se proto i literární historik musí vyrovnat právě s dneškem.

Ze současných badatelů se otázkami vztahu literární historie a literární kritiky zabýval Mikuláš B a k o š v některých částech knihy *Literátúra a nadstavba*.³ Správně vychází z toho, že specifická odlišnost literární kritiky a literární historie není dána materiálem, nýbrž hlediskem. Tím eliminuje názory, jako kdyby literární kritika byla nutně omezena jenom na přítomnost a literární historie jenom

na uzavřenou minulost. Rozdíl obou disciplín není tedy v objektu. Z toho ovšem vyplývá, že nejde o dvě disciplíny protikladné a navzájem se vylučující nebo izolované. Tak Bakoš bezděky sám urovnává cestu k poznání, že je pro zhodnocení literárního faktu nutný obojí zmíněný pohled — literárněhistorický a literárněkritický.

Tomu neodporuje ani rozdíl, který Bakoš stanoví, že totiž historik hodnotí dílo z hlediska historických podmínek doby, v níž vzniklo, kdežto kritik probíjí společenství uplatnění díla z hlediska aktuálních potřeb přítomnosti.⁴ Z hlediska historických podmínek doby lze totiž vyložit i dílo současné; ovšem výklad současného díla eliminující jeho kritické hodnocení byl by absurdní. Problém však můžeme také otočit: je absurdní hodnocení některého díla minulosti z hlediska jeho aktuálního významu pro dnešek? A je to v rozporu s historickým poznáním? Myslím, že nikoli — i když to literární historie dosud nedělá. Bakoš správně konstatuje, že literárněkritická hlediska dnes často pohlcují všechny ostatní disciplíny literární vědy, vedle historie i vědeckou poetiku a metodologii.⁵ Je tomu tak skutečně, myslím však, že to není literární vědě na škodu, protože se tím literární historie přibližuje k dnešku.

Ovšem, je se třeba bránit matení pojmů. Hegemonie literární kritiky se nesmí zvrhnout v to, že by se vytrhovaly z velkých jevů minulosti jednotlivé stránky a ty se rozličně aktualizovaly za cenu pokřivení a zfalšování odkazu spisovatele. Socialistická věda nepotřebuje falšovat minulost. Nám stačí, jestliže odhalíme v minulosti její pokrokové síly a k nim se upřeme. Více než všelijaké falšování, proškrtávání nebo jiné umělé napomáhání autorovi, aby se zaktualizoval, prospěje vhodný doslov, komentář nebo úvod. Tedy takovou „kritiku“, která chce využívat pro ideově výchovné cíle některých jevů minulosti, a přitom je správně nechápe, nelze pokládat za vážnou činnost a je nutno se jí všemi silami bránit. Něco jiného je však vědecké zkoumání kulturního dědictví a neustálé odhalování, co je z něho ještě dnes schopno života, nebo lépe, co je schopno něco dnešku dát.

V čem však může literární kritika nejvíc historikovi pomoci, to je odhalování živé tradice. Jenom tehdy, jestliže plně pochopíme dnešek, můžeme odhalovat ony složky v minulosti, které k němu vedly, které k němu připravily cestu. A jak jinak poznat dnešek nežli s pomocí literární kritiky? Jestliže opravdu nechceme pracovat únikově, nesmíme se dívat na minulost jako na něco hermeticky odděleného od dneška, ale musíme znát potřeby dneška, žít dneškem, dívat se na dnešek jako na poslední vývojové stadium — a musíme v minulosti hledat prvky, které jej připravovaly. Ty tvoří živou tradici, ty je třeba studovat, odhalovat, a pokud jsou schopny života, uvádět je znovu do oběhu. Jestliže historik bude odpovídat na otázku, z čeho dnešek vyrůstá, pak jeho práce nemůže být úniková nebo samoúčelná. Rozhodně bude dávat našemu životu více než historicky neprohloubená „kritika“, která vidí jen přítomnost, ale nedovede vidět, jak přítomnost vyrůstá z minulosti, z živé národní tradice.

Historie se nesmí ztotožňovat s neplodným historismem a zájem o minulost nesmíme a priori pokládat za věc únikovou. Studium současnosti může být více únikové než studium minulosti. Hodnota poznání je dána tím, co poznání dává našemu životu. A historické poznání nemusí dávat našemu životu méně než poznávání přítomnosti. Cena poznání pro život není dána jen jeho objektem (v našem případě přítomností), nýbrž postojem, který k objektu dovedeme zaujmout. A z tohoto hlediska je pro literárního historika nejlepší školou života soustavné sledování současné tvorby a účast na literární kritice.

Jestliže je kritické hledisko, v posledních letech tak zdůrazňované při literárně-vědné práci, chápáno správně, pak pomůže literárnímu historikovi orientovat se správně v minulosti a vystopovat vůdčí vývojovou linii, vedoucí k dnešku. Genetické hledisko v historickém poznání musíme chápat nejen tak, že zkoumáme, z čeho se zrodil fakt minulosti, ale spíše tak, že se ptáme, z čeho se rodí dnešek (a zítřek), kudy jde vývojová cesta k dnešnímu literárnímu snažení.

Tato úvaha nás vede ještě k úvaze další, konkrétnější: jak vy b í r a t při literárněhistorické práci fakty. Je problém, zda se má v literární historii vykládat pouze o faktech, které vedou k dnešku (a tedy podávat obraz jednostranný), nebo zda je třeba vedle sil progresivních ukázat i síly retardační. Jistě jde o to, jakému účelu dějiny slouží. V stručné příručce pro střední školy stejně jako ve velkých vědeckých dějinách musíme ukázat literární vývoj v jeho složitosti a rozeklanosti. Jestliže však chceme odhalit progresivní vývojovou řadu, bude nezbytné, abychom sledovali právě její průběh a jevy protichůdné nevykládali jako historické fakty stejné důležitosti, nýbrž na pozadí jevů progresivních.

Možná, že se bude zdát, že zde mluvíme pro jakousi jednostrannost, ale to je jednostrannost pouze zdánlivá. Skutečné historické hodnoty představují jen ta díla, která vytvářela progresivní linii, ostatek je pouze jejím doprovodem.⁶ Pokusíme se tedy při výkladech zachytit celou složitou skutečnost, ale přitom musíme hierarchizovat podle skutečného významu, tj. podle toho, co připravovalo ve svých důsledcích dnešek. Vylíčení vývojového procesu, v němž se střetávají protikladné síly, neznamená, že musíme oba členy protikladu líčit stejně podrobně. Jestliže literární dějiny mají splnit své společenské poslání, tj. vylíčit literární život v minulosti za účelem lepšího chápání dneška, je účelné sledovat především linii pokrokovou — brzdící síly pak jen potud, pokud nám lépe umožňují poznat průběh křivky pokrokové. Jinak bychom utonuli v množství faktů a dopouštěli se podobné chyby, jakou trpěli pozitivisté, kteří se nedovedli vzdát žádného pracně získaného faktu ze strachu, že nebudou úplní. Úplnost si však nesmíme představovat jako souhrn všech známých faktů, nýbrž jako souhrn faktů důležitých — jako výsledek určité probírky. A právě znalost literární současnosti nám umožňuje v literární historii vybrat fakty opravdu podstatné.

Přitom bych chtěl ještě upozornit na jednu rozšířenou vulgarizaci. Zapomíná se někdy, že „velká“ doba v historii národního celku nemusí být velká také v literatuře, a naopak. Umění může se opožďovat za společenským vývojem, nebo naopak jej může předbíhat. To je pravda až příliš známá, stále se opakuje, ale stále se bere málo na vědomí. I zde pomůže literárnímu historikovi kritika, neboť jen člověk, nadaný schopností hodnotit fakty na základě srovnávání, může odhalit, zda určitá doba vytvářela umělecké hodnoty souměřitelné jejímu významu politickému a naopak — zda doba, stojící z hlediska politického a hospodářského vývoje mimo uzlový bod, nevytvořila hodnoty opravdu vysoké.

Klasickým příkladem je 14. století. V době Karlově, která jistě nebyla z hlediska hospodářského a politického vývoje dobou „zlatou“, jak soudívali reakční historikové, byly vytvořeny důležité literární hodnoty. Při jejich interpretaci se dostáváme snadno do rozpaků — a jsme vydáni na pospas vulgarizátorům. Na druhé straně literatura doby husitské se jeví jako jednostranná a šedivá proti době Karlově a Václavově a jsme vydáni na pospas nepřátelům pokroku, kteří v ní vidí jen rozklad a úpadek. Ale pohled, vyzbrojený kritickými zkušenostmi a zároveň historicky prohloubený, odhalí, že v době Karlově byly vytvářeny hodnoty schopné dalšího života a rozvoje právě pokrokovým křídlem, které připravovalo

husitské hnutí, a že se v době husitské rozvinuly ony starší prvky, které mohly revoluční dobu podporovat v jejím patosu. Z toho důvodu také bylo využito jen části tvárných prostředků vytvořených ve 14. století, ale ty byly přehodnoceny, protože jich bylo použito k novému cíli.

Podobně je tomu i v době pobělohorské. Dříve byl v ní viděn pouze úpadek nebo docela odmíčení literární tvorby. Dnes však víme, že došlo k přesunu slovesné tvořivosti a že lidové masy spolu s drobnými písmáky byly s to vytvářet literární hodnoty nemalého významu. Jejich ráz však byl jiný, než jaký představovala měšťanská tvorba doby předbělohorské, a proto byla pobělohorská lidová a pololidová tvorba podceňována a přehlížena — pokud jsme se na ni nenaučili podívat z hlediska sociálních bojů lidu, který se nedal ubít náporom temna. A tomuto pohledu nás naučilo jen to, že jsme pochopili dnešek, resp. že jsme se naučili dívat se na pobělohorskou dobu z hlediska pokrokových společenských sil.

Závěr

Pokusil jsem se ukázat, že scelování literárněvědné práce vyžaduje, aby literární historie a literární kritika nestály v opozici, nýbrž aby navzájem spolupracovaly. Jestliže dochází v určitých obdobích k jakési hegemonii jedné z obou těchto větví literární vědy, je to proto, že je metodicky průbojnější. Pak je ovšem účelné, aby si druhá větev dovedla osvojit metodicky pokroková a plodná hlediska své konkurentky. Pokrok ve vědě není možný bez vzájemného oplodňování. A bylo by jen na škodu věci, kdyby literární historie a literární kritika na sebe vzájemně nepůsobily a izolovaly se.

POZNÁMKY

¹ *Umění a kritika*, Praha 1961.

² V současné době to dokládají třeba zmatky okolo tzv. modernismu a modernosti. Právě zde by historická analýza mohla mnohé objasnit.

³ Vydal Slovenský spisovateľ v Bratislavě. Srov. též mou recenzi *Významný příspěvek k otázce literárněvědné práce*, Česká literatura 9, 1961, str. 49—56.

⁴ Str. 214.

⁵ Str. 214.

⁶ Úplný *souhrn* a výčet literárních faktů není úkolem literárních dějin; ten patří do soupisů pramenů nebo do literárních slovníků. Literární dějiny se musí zakládat na určitém *výběru* faktů a jejich hierarchizaci. Proto také objev nějakého nového dílčího faktu (např. nález neznámé památky) není ještě objevem literárněhistorickým; je to objev materiálu, tvořící ovšem předpoklad pro tvůrčí vědeckou práci literárního historika. Literárněhistorická práce si musí klást za cíl zařazení literárního faktu do vývoje, což není myslitelné bez *zhodnocení* tohoto faktu.

Относительно взаимоотношений литературной критики и истории литературы

Вопрос об отношении истории литературы и литературной критики стал актуальным именно в связи с ростом общественной роли критики. Только все возрастающее общественное значение критики создает предпосылки для того, чтобы она стала наукой. Стремление к идейной чистоте и сознанию высокой общественной ответственности критика приводит, однако, к невольной поддержке изолированности критики от литературоведения в целом; тем самым в работе литературоведов отсрывается история литературы на задний план.

В эволюционном отношении, как вспомогательный прием, это обособление и изолированность критики вполне понятны, так как дело касается науки, только еще создающей свою научную систему. Однако литературоведческая проблематика имеет уже по своей природе комплексный характер, и овладение ею предполагает соединение аспектов поэтики, истории литературы и литературной критики. Их продолжительная изолированность невозможна.

Отрыв истории литературы от литературной критики вредит как развитию истории литературы, так и критике. Критик должен сознавать, что каждое литературное произведение представляет звено в процессе развития; и тогда, когда дело касается произведения современного, мы должны учитывать его „родословную“, т. е. спрашивать, что предшествовало ему в более раннем развитии. Историк литературы в свою очередь должен сознавать, что познавательная ценность произведений обусловлена тем, что это познание приносит нашей жизни. Если критический аспект будет критиками правильно понят, это поможет их правильной ориентации в литературном прошлом, поможет постичь ведущую линию развития, которая связывает прошлое с настоящим днем. Входящие в эту линию произведения представляют живое культурное наследие.

Перевел М. Микулашек

Über die wechselseitige Beziehung zwischen der literarischen Kritik und der Literaturgeschichte

Die Frage der Beziehung zwischen der Literaturgeschichte und der Literaturkritik ist insbesondere im Zusammenhang mit der wachsenden gesellschaftlichen Rolle der Kritik aktuell geworden. Erst die zunehmende gesellschaftliche Bedeutung der Kritik bringt Voraussetzungen dafür, die Kritik auf die Ebene der Wissenschaft zu erheben.

Das Streben nach ideeller Sauberkeit und das Bewußtsein der hohen gesellschaftlichen Verantwortlichkeit des Kritikers führen jedoch dazu, daß man unwillkürlich der Isolierung der Kritik vom Komplex der Literaturwissenschaft Vorschub leistet; dadurch wird in der literarwissenschaftlichen Arbeit die Literaturgeschichte in den Hintergrund gerückt. Vom Standpunkte der Entwicklung aus ist diese arbeitsmäßige Verselbständigung begreiflich, da es sich um die Wissenschaft handelt, die sich ihr wissenschaftliches System erst herausbildet. Allerdings ist die literarwissenschaftliche Problematik ihrem Grundcharakter nach von komplexer Natur und ihre restlose Bewältigung setzt eine Verknüpfung der Standpunkte der Poetik, Literaturgeschichte und der Literaturkritik voraus. Ihre dauernde Isolation ist nicht möglich. Die Trennung der Literaturgeschichte von der literarischen Kritik benachteiligt sowohl die literarwissenschaftliche Forschung als auch die Kritik. Der Kritiker muß sich dessen bewußt sein, daß jedes literarische Werk ein Glied in der Entwicklungskette darstellt; auch bei einem zeitgenössischen Werk erhebt sich die Frage nach seinem Stammbaum, d. h. was in der älteren Geschichte vorausgegangen ist. Der Literaturhistoriker muß wiederum daran denken, daß der Wert der Erkenntnis dadurch bestimmt ist, was diese Erkenntnis unserem Leben bietet. Wenn die kritische Sehweise seitens der Literaturhistoriker richtig eingeschätzt wird, hilft sie dann dem Literarkritiker, sich richtig in der literarischen Vergangenheit zu orientieren und in ihr die leitende Entwicklungslinie auffindig zu machen, die von der Vergangenheit bis zur Gegenwart führt und deren Werke das lebendige Kulturerbe bildet.

Übersetzt von R. Merta

